

Andrzej Essen
Kraków

Rok 1939 w historiografii czeskiej

W czeskiej literaturze historycznej ostatniego dziesięciolecia można wskazać niewiele prac, w których autorzy skoncentrowaliby się wyłącznie na problematyce związanej z przełomem pokoju i wojny w 1939 r. w ujęciu powszechnodziejowym. W historiografii polskiej wydania 1939 r. są analizowane pod kątem polsko-niemieckiej rozgrywki dyplomatycznej wokół „korytarza” i Gdańska, zagadnień sojuszu polsko-brytyjskiego, konsekwencji sowiecko-niemieckiego współdziałania w obalaniu ładu wersalskiego w Europie Środkowej, co w konsekwencji zaowocowało wybuchem wojny w Europie. Klęska militarna we wrześniu 1939 r., powstanie rządu gen. Władysława Sikorskiego na wychodźstwie, tworzenie armii polskiej na zachodzie, postawa społeczeństwa na obszarze niemieckiej i sowieckiej okupacji, polityka okupantów od lat przyciągają uwagę historyków polskich. Historiografia czeska, co zrozumiałe, koncentruje swą uwagę na zupełnie innych problemach. Najbardziej istotnym — z punktu widzenia historyków czeskich, są bezpośrednio następstwa konferencji w Monachium w 1938 i 1939 r., krótki żywot II Republiki Czechosłowackiej, rozpad państwa w marcu 1939 r., postawa społeczeństwa czeskiego wobec okupanta w Protektoracie Czech i Moraw, działalność polityków i wojskowych na emigracji, tworzenie na zachodzie reprezentacji politycznej, zagadnienie stosunków czecho-słowackich na tle powstania Republiki Słowackiej, a także początek emigracyjnych odniesień polsko-czechosłowackich. Wiele z tych wielkich tematów, ważnych dla czeskiego środowiska historycznego, w latach ostatnich stało się przedmiotem badań i przyniosło szereg interesujących opracowań historycznych.

Przegląd czeskich publikacji odnoszących się do wydarzeń 1939 r. wypada rozpocząć od edycji dokumentów. W 2002 r. ukazał się I tom serii: Dokumenty československé zahraniční politiky, seria B, mającej w zamierzeniu objąć okres od 16 marca 1939 r. do końca II wojny światowej¹. Wcześniej, w 1999 r., opublikowano zbiór protokołów posiedzeń Czechosłowackiego Komitetu Narodowego jako załącznika do później wydanego tomu I². Dokumentacja ta,

¹ *Dokumenty československé zahraniční politiky. Od rozpadu Česko-Slovenska do uznání československé prozatímní vlády 1939–1940 (16. březen 1939–15. červen 1940)*. K vydání připravili: J. Němeček, J. Kuklík, H. Nováčková, I. Štoviček, Praha 2002, s. 730.

² *Dokumenty československé zahraniční politiky. Od rozpadu Česko-Slovenska do uznání československé prozatímní vlády 1939–1940, Příloha. Zápisy ze zasedání Československého národního výboru*. K vydání připravili: J. Kuklík, J. Němeček, H. Nováčková, I. Štoviček, Praha 1999, s. 347.

poprzedzona obszernym wstępem, odnosi się do węzłowych kwestii sprawy czechosłowackiej między 16 marca 1939 r. a 12 czerwca 1940 r. i stanowi podstawę źródłową studiów nad początkiem działań czechosłowackich środowisk na emigracji. Publikowano także tematyczne zestawy dokumentów poświęcone węższej tematyce³. Z wydawnictw źródłowych należy też wskazać na dzienniki Jana Opočenského⁴, czy niewielkie fragmenty, odnoszące się do 1939 r., w opublikowanych pamiętnikach dyplomatów czechosłowackich Jaromíra Kopeckého i Vojtěcha Mastného⁵.

Przegląd opracowań historycznych rozpocząć wypada od publikacji, w których przedstawiono konsekwencje postanowień konferencji monachijskiej w aspekcie międzynarodowym i wewnątrzpolitycznym. Opublikowano także szereg wartościowych studiów na temat początków działań czechosłowackiej emigracji na Zachodzie. Przede wszystkim należy wspomnieć o monografii Jana Kuklíka i Jana Němečka, poświęconej antybeneszowskiej opozycji na emigracji w latach 1939–1945⁶. Autorzy przedstawiają koncepcje i działalność przeciwników prezydenta Beneša, płaszczyzny sporów i rozgrywki z udziałem czynników zewnętrznych, także polskich środowisk emigracyjnych. Praca oparta jest na solidnej bazie źródłowej. Autorzy wykorzystali archiwalia czeskie, słowackie, polskie (Archiwum Akt Nowych, Instytut Polski i Muzeum gen. Sikorskiego w Londynie oraz dokumentację zdeponowaną w WIH), brytyjskie, (Public Record Office). Przeprowadzono także szeroką kwerendę w archiwach amerykańskich (Hoover Institution Archives w Stanford oraz National Archives and Record Administration w Waszyngtonie). Autorzy omawiają wszystkie nurty antybeneszowskiej opozycji, które ukształtowały się w latach 1938–1939. Przede wszystkim, najważniejszy w tym czasie, związany z Štefanem Osuským, korzystający z poparcia francuskiego oraz z Milanem Hodžą stojącym na czele Słowackiej Rady Narodowej⁷, a później Czecho–Słowackiej Rady Narodowej. Wszechstronnie omówiono także koncepcje polityczne powstające w dość wpływowym w 1939 r. środowisku Ferdinanda Kahánka i gen. Lwa Prchali, zorientowanym propolsko, a także w mniej znaczących kręgach socjaldemokratów i komunistów. Autorzy przepracowali znaczący materiał archiwalny pozyskany przez nich i wykorzystali go po raz pierwszy, publikując wcześniej drobniejsze opracowania⁸.

³ I. Štoviček, J. Valenta, *Z počátků neoficiálních československo–polských kontaktů koncem roku 1939 (Rozhovor Beneš–Raczyński 2.12.1939)*, „Slovanské historické studie”, 23, 1997; J. Němeček, J. Kuklík, *Česko–Slovenská národní rada v Paříži 1940*, „Moderní dějiny”, R. 6, 1998; idem, *Osuský a Beneš po Mnichově. K nepublikované části paměti vyslance Štefana Osuského*, „Moderní dějiny”, R. 10, 2002. Zob. też informatory archiwalne: J. Kuklík, J. Němeček, *Dokumenty k českým a československým dějinám v archivu Hooverova institutu*, „Soudobné dějiny”, Roč. V, 1998, č. 1.

⁴ *Válečné deníky Jana Opočenského*, ed. J. Čechurová, J. Kuklík, J. Čechura, J. Němeček, Praha 2001; Zob. też: J. Čechurová, J. Kuklík, *Humor s politickým podtextem ve válečném deníku Jana Opočenského*, „Časopis Národního muzea” 2001.

⁵ J. Kopecký, *Ženeva. Politické paměti 1939–1945*, Praha 1999; V. Mastný, *Vzpomínky diplomata*, Praha 1997.

⁶ J. Kuklík, J. Němeček, *Proti Benešovi! Česká a slovenská protibenešovská opozice v Londýně*, Praha 2004.

⁷ W 1999 r. ci sami autorzy poświęcili tej opcji politycznej osobną monografię: *Hodža versus Beneš. Milan Hodža a slovenská otázka za zahraničním odboji za druhé světové války*, Praha.

⁸ J. Kuklík, J. Němeček, *K počátkům druhého exilu Edvarda Beneše 1938–1939*, „Český časopis historický”, 1998, č. 4. J. Kuklík st., J. Kuklík ml., *Formování sociálně demokratického exilu v Paříži a Londýně v letech 1938–1939*, w: *K novověkým sociálním dějinám českých zemí IV*, Praha 2001; J. Němeček, *Vzepřít se nebo podrobiť. K problémům československého druhého odboje*, w: *Doświadczenia trzech generacji Polaków, Czechów i Słowaków*, Wrocław 1998.

Wnioski zawarte w pracy w części zmieniają ukształtowane we wcześniejszym okresie poglądy⁹.

Konferencji monachijskiej i jej następstwom poświęcili niedawno wydaną pracę Václav Kural, i František Vašek¹⁰. Książka przynosi niewiele nowych ustaleń, lecz raczej jest przeglądem podstawowych faktów, na ogół dobrze znanych. Sporo uwagi poświęcono stronie prawnej układu monachijskiego¹¹. Hana Velecká opracowała dwa dobrze udokumentowane artykuły o reakcji dyplomacji brytyjskiej na aneksję Czech i Moraw w marcu 1939 r. i brytyjskiej pomocy dla uciekinierów z Protektoratu¹². Odnotować także trzeba kilka artykułów dotyczących następstw konferencji monachijskiej, niemieckiej okupacji Czech i Moraw, ruchu oporu i genezy tzw. dekretów Beneša, opracowanych w ramach czesko-niemieckiego programu badawczego¹³. Sporo prac opublikowanych ostatnio dotyczy krótkich dziejów II Republiki i początków okupacji ziem Czech i Moraw. Sprawy gospodarcze okupowanych ziem czeskich omawia Alice Teichova w monografii opublikowanej w 1998 r.¹⁴ Osobne książki poświęcono prawnemu statusowi ludności żydowskiej w Protektoracie, organizacji administracji i aparatu represji¹⁵. Kilkutomowe zbiorowe opracowanie: *Historia okupowanego Pogranicza* przynosi szereg wartościowych artykułów dotyczących sytuacji na terenach przyłączonych do Rzeszy na mocy układu monachijskiego. Większość opracowań jest wprawdzie poświęcona lokalnym kwestiom, ale są one ważne, bo pomijane dotąd w badaniach¹⁶. Václav Kural i Zdeněk Radvanovský w 2002 r. opublikowali także monografię o losach terytoriów Pogranicza, oderwanego od CSR decyzją konferencji monachijskiej¹⁷.

⁹ Zob. np. J. Jožak, *K historii čs. zahraniční akce v USA (15.3.–1.9.1939)*, „Historie a vojenství”, 40, 1991, č. 5; E. Čejka, *Československý zahraniční odboj na Západě 1939–1945*, Praha 1997.

¹⁰ V. Kural, F. Vašek, *Hitlerova odložená válka za zničení ČSR*, Praha 2008.

¹¹ Prawne aspekty układu monachijskiego analizują też w pokonferencyjnej publikacji: *Mnichovská dohoda cesta k destrukci demokracie v Evropě* (Praha 2004) J. Kuklík ml., *K některým právním souvislostem mnichovské dohody v letech 1938–1945*; J. Mrázek, *Mnichov a jeho důsledky z pohledu mezinárodního práva*; P. Maršálek, *Mnichov a problémy kontinuity československého státu a práva*. Zob. też: J. Kuklík, J. Němeček, *Cesta k oduzní Mnichova za druhé světové války*, ibidem.

¹² *Agónie appeasementu. Britská politika a rozbití Československa 15.3.–31.8.1939*, „Český časopis historický”, 2001, č. 4; *Britská pomoc upříkům z Československa od okupace do vypuknutí války v roce 1939*, „Soudobné dějiny”, Roč. VIII, 2001, č. 4.

¹³ *Die Beneš-Dekrete. Nachkriegsordnung oder ethnische Säuberung: Kann Europa eine Antwort geben?*, Hg. H. Timmermann, E. Voráček, R. Kipke, Dokumente und Schriften der Europäischen Akademie Otzenhausen, Bd. 108, Münster 2005. Zob. artykuły: J. Dejmeck, *Das Münchener Abkommen*; J. Gebhard, *Die tschechische Bevölkerung während der Okkupation und des Zweiten Weltkriegs*; idem, *Die Sudetendeutschen während der Zweiten Weltkriegs*; J. Němeček, *Der tschechoslowakische Widerstand, die verbündeten Großmächte und die Aussiedlung der Deutschen*; E. Irmanova, *Ungarn, die Dekrete des Präsidenten und die ungarische Minderheit in der Slowakei*.

¹⁴ *Německá hospodářská politika v českých zemích letech 1939–1945*, Praha 1998.

¹⁵ H. Petrův, *Právní postavení židů v Protektorátu Čechy a Morava (1939–1941)*, Praha 2000; *Židé v Sudelech*, Praha 2000; P. Maršálek, *Věřejná správa Protektorátu Čechy a Morava v letech 1939–1945*, Praha 1999; J. Rataj, *O autoritativní národní stát. Ideologické proměny české politiky v druhé republice 1938–1939*, Praha 1997.

¹⁶ *Historie okupovaného pohraničí 1938–1945*, t. I–XII, ed. Z. Radvanovský, Ústí nad Labem 1998–2006. Przykładowo wymieńmy kilka publikacji z tej serii: J. Bartoš, *Arizace židovského majetku v Olomouci v roce 1939*, 3, 1999; K. Řehéček, *Národnostní složení obyvatelstva v říšské župě Sudety v roce 1939*, 4, 1999; V. Kural, *K problému tzv. Grundplanung O. A.*, 6, 2000.

¹⁷ „Sudety” pod hákovým křížem (kol. V. Kural, Z. Radvanovský), Ústí n. Labem 2002.

Upadku II Republiki Czesko-Słowackiej dotyczy także obszerna monografia Jana Němečka, opublikowana w 2008 r., poświęcona losom czechosłowackiej służby dyplomatycznej w 1939 r.¹⁸ Autor przedstawia częściową likwidację aparatu dyplomatycznego II Republiki po 15 marca 1939 r., kiedy większość placówek została przejęta przez służby III Rzeszy, a jedynie kilka z nich kontynuowało swą działalność¹⁹. Omawia kontekst polityczny dalszego oficjalnego, czy nieoficjalnego funkcjonowania placówek CSR, co było oczywiście związane ze stosunkiem państwa przyjmującego do wydarzeń 15 marca 1939 r. Wspomniano również o ocenach postaw i działań czechosłowackich dyplomatów w 1939 r. przez Komisję Śledczą MSZ, powołaną w 1945 r. Niektórych z nich oskarżono o kolaborację. Odtworzeniu stosunków dyplomatycznych z państwami, które w późniejszym okresie, od 1940 r., stały się obiektem agresji niemieckiej, i budowa struktur państwowych na emigracji i w 1939 r. i później poświęcono osobny rozdział. Autor przedstawił także tworzenie się służby dyplomatycznej Republiki Słowackiej. Praca Němečka charakteryzuje się wszechstronnym ujęciem problemu i solidną bazą źródłową. Można stwierdzić, iż wyczerpuje temat, gdyż trudno wskazać na zagadnienia omówione pobieżnie czy niewystarczająco. Częstkowe wyniki swych badań Autor przedstawiał w licznych artykułach publikowanych wcześniej²⁰.

Wybuch wojny we wrześniu 1939 r. i powstanie koalicji antyhitlerowskiej postawiło sprawę czechosłowacką na arenie międzynarodowej w nowej sytuacji. Jednak wydano stosunkowo niewiele prac poświęconych zagadnieniom związanym z 1939 r. Wznowiono w 2004 r. popularnonaukową pracę Karela Richtera²¹ o przyczynach wybuchu konfliktu w 1939 r. i znaczeniu porozumień niemiecko-sowieckich jako detonatora. W pracy tej historyk zajmujący się antecedenjami II wojny światowej nie znajdzie ani nowych interpretacji, ani nie trafi na nowe ustalenia, ale dla szerokiego kręgu czytelników w Republice Czeskiej przypomnienie podstawowych faktów z czasów ścisłej współpracy hitlerowskich Niemiec i Związku Sowieckiego jest potrzebne i celowe. Publikacje czechosłowackie z lat 80. XX wieku pomijały całkowicie ten problem, toteż spotkać się można w Czechach z całkowitym niezrozumieniem mechanizmu wybuchu konfliktu światowego w 1939 r. Opublikowano również monografię dotyczącą konfliktów na Bałkanach w latach II wojny światowej²². Fragmenty dawniej wydanych monografii Kurala i Rychlika dotyczą relacji czesko-niemieckich i czesko-słowackich

¹⁸ J. Němeček, *Soumrak a úsvit československé diplomacie: 15. března 1939 a československé zastupitelské úřady*, Praha 2008.

¹⁹ W Europie na 21 poselstw oficjalną działalność kontynuowały jedynie cztery: w Paryżu, Warszawie, Londynie, Moskwie (do 15 XII 1939) i jedno — nieoficjalnie — w Belgradzie. Pozostałe przejęła niemiecka służba dyplomatyczna. Likwidacji uległa również większość czechosłowackich konsulatów. Z pozostałych placówek dyplomatycznych CSR poza Europą oficjalną działalność prowadziły poselstwa w Waszyngtonie i Egipcie, nieoficjalną w Santiago de Chile. Pozostałe poselstwa: w Ankarze, Teheranie, Szanghaju, Tokio, Bogocie, Caracas, Limie, Rio de Janeiro i Buenos Aires uległy likwidacji. Oficjalną działalność prowadziły konsulaty w dominiach brytyjskich i koloniach francuskich. Pozostałe zlikwidowano.

²⁰ *15. března a čs. zastupitelské úřady v Polsku*, „Historie a vojenství”, 43, 1994, č. 6; L. Szathmáry — *portrét diplomata*, „Slovanský přehled”, 80, 1994/2; *Československá diplomatická mise v Moskvě (března–prosinec 1939)*, „Moderní dějiny”, R. III, 1995; *K formování zahraniční služby Slovenského státu*, w: *Slovensko a druhá světová válka*, Bratislava 2000; *K slovensko-jugoslávským vztahům 1939–1941*, w: *Evropa mezi Německem a Ruskem. Sborník prací k sedmdesátinám Jaroslava Valenty*, ed. M. Šesták, E. Voráček, Praha 2000.

²¹ *Válka začala v Polsku. Utajovaná fakta o německo-sovětské agresi*, Praha 2004;

²² M. Tejchman, *Balkán ve válce a v revoluci 1939–1945*, Praha 2008.

w 1939 r.²³ Z publikacji dotyczących pierwszych miesięcy II wojny światowej uwagę zwracają teksty dotyczące zmiany stanowiska Związku Sowieckiego wobec sprawy czechosłowackiej, jak również oceny następstw współpracy niemiecko-sowieckiej przez emigrację czechosłowacką²⁴. Nieco uwagi poświęcił także temu okresowi Toman Brod, autor obszernej monografii o stosunkach czechosłowacko-sowieckich w latach 1939–1948²⁵.

Stosunkowo licznie są reprezentowane publikacje dotyczące wojskowych kontaktów polsko-czechosłowackich od marca 1939 r. do zakończenia działań wojennych w Polsce w październiku tr. Monografię i artykuły dotyczące polsko-czechosłowackiej współpracy wojskowej opublikował młody historyk czeski Jiří Friedl²⁶. Już jego wcześniej publikowane artykuły wyróżniały się solidną podbudową źródłową i skrupulatnym wykorzystaniem literatury przedmiotu. W monografii przedstawiającej dzieje współpracy wojskowej między siłami zbrojnymi obu krajów podczas II wojny światowej pierwszy rozdział poświęcono tworzeniu czechosłowackich jednostek w Polsce. Ta część książki najpełniej w historiografii przedstawia problematykę powstania Legionu Czechów i Słowaków w Polsce w 1939 r.²⁷ Monografia Friedla oparta jest na szerokiej podstawie źródłowej. Prócz centralnych archiwów czeskich (MSZ, MSW, MON i Archiwum Masaryka) prowadzono kwerendę w archiwach prowincjonalnych (Brno, Opawa). Wykorzystano także materiały krajowych archiwów polskich (AAN, CAW, Archiwum Zakładu Historii Ruchu Ludowego, WAP w Krakowie i Katowicach), ale i zbiory londyńskie (Instytut Polski i Muzeum Sikorskiego oraz Instytut Józefa Piłsudskiego). Sięgnięto również do materiałów Public Record Office (obecnie National Archives) i do zasobów Państwowego Rosyjskiego Archiwum Wojskowego w Moskwie.

Z innych publikacji dotyczących bardziej szczegółowych kwestii wojskowych w 1939 r. możemy wymienić publikacje na temat losów lotników czeskich i słowackich w Polsce, które opracowali Ladislav Kudrna²⁸, Josef Váňa i Jan Rajl²⁹. Ciekawymi zagadnieniami współpracy

²³ V. Kural, *Místo společenství konflikt! Češi a Němci ve velkoněmecké říši a cesta k odsunu. (1938–1945)*, Praha 1994; J. Rychlík, *Češi a Slováci ve 20. století. Česko-slovenské vztahy 1914–1945*, Bratislava 1997.

²⁴ J. Němeček, *Československý zahraničí odboj a sovětsko-finská válka 1939–1940*, „Moderní dějiny”, R. III, 1995; idem, *Edvard Beneš a Sovětský Svaz 1939–1940*, „Slovenské historické studie”, 23, 1997; *Edvard Beneš a Sovětský Svaz 1939–1945*, „Slovenský přehled”, 87, 2001, č. 3; J. Kuklík, J. Němeček, *K počátkům druhého exilu Edvarda Beneše 1938–1939*, „Český časopis historický” 1998, č. 4.

²⁵ *Osudný omyl Edvarda Beneše 1939–1948. Československá cesta do sovětského područí*, Praha 2002. Autor w jednym tomie zebrał trzy swe publikacje wydane na początku lat 90.: *Moskva — objetí a pouto. Československo a Sovětský Svaz 1939–1945*, Praha 1992; *Operace Velký podvod. Cesta československých komunistů k moci v letech 1945–1948*, č. I, Praha 1990; *Triumf a zkáza. Cesta československých komunistů k moci v letech 1945–1948*, č. II, Praha 1991. Poza niezbyt liczny poprawkami i dodatkami związanymi z nową, jednolitą konstrukcją książki nie można wskazać na istotne zmiany merytoryczne.

²⁶ *Na jedné frontě. Vztahy československé a polské armády za druhé světové války*, Praha 2005; *Vztahy československých a polských vojáků za 2. světové války. Některé aspekty*, w: *Česká a polská historická tradice a její vztah k současnosti*. Pardubická konference (18.–19. dubna 2002), ed. D. Hrodek, Praha 2003; *K čs.–polským vztahům v letech 1939–1945*, „Historie a vojenství”, 51, 2002, č. 1; *Vztahy mezi československou a polskou armádou v zahraničí (říjen 1939–červen 1940)*, „Vojenská história” 2004, č. 3; *Edvard Beneš a kontakty mezi československou a polskou armádou za 2 světové války*, w: *Na pozvání Masarykova ústavu*, Praha 2004.

²⁷ Wcześniej dobrze udokumentowany artykuł o gen. Prchali opublikował J. Němeček: *Armadni general Lev Prchala a čs. odboj v Polsku*, „Historie a vojenství”, 43 1994, č. 3.

²⁸ *Když nelétali: Život našich letců v Polsku, Francii a Brytánii za 2. světové války*, Praha 2003.

²⁹ *Českoslovenští letci v polské obranné válce 1939*, Praha 2003.

wywiadów obu krajów zajmowali się Jan Gebhart i Jan Kuklík w pracach wydanych jeszcze w latach 90.³⁰ Opublikowano również wtedy szereg biografii polityków i wojskowych³¹.

Upadek Polski w 1939 r. i powstanie rządu gen. Sikorskiego na wychodźstwie otworzyło nowe możliwości w stosunkach polsko-czechosłowackich. Publikacje historyków czeskich poświęcają tym wydarzeniom wiele uwagi, jak również działaniom politycznym emigracji czechosłowackiej po wybuchu II wojny światowej. Możemy tu wyróżnić dwa podstawowe kierunki badań. Pierwszy to analiza programów i działań na arenie międzynarodowej kręgu polityków skupionych wokół Edvarda Beneša, który od połowy 1940 r. uzyskał przewagę nad konkurencją, o czym wyżej już wspomniano. Drugi zaś obejmuje publikacje dotyczące początków polsko-czechosłowackich dyskusji na temat powojennej współpracy i budowy ponadpaństwowego związku w Europie Środkowej. O wstępnych rozmowach między politykami polskimi i czechosłowackimi w sprawie powojennej konfederacji pisał historyk z Opawy Rudolf Žáček³² w monografii opublikowanej w 2001 r. Praca została głównie oparta na opublikowanych dokumentach z czechosłowackich archiwów³³ i literaturze przedmiotu. Przeprowadzono też kwerendę archiwalną. We wcześniej opublikowanych pracach Autor ten przedstawił stosunek społeczeństw polskiej i czeskiej części Śląska Cieszyńskiego do projektów konfederacyjnych³⁴. Badał także wpływ problemu Zaolzia na stosunki między rządami obu państw na emigracji³⁵. Zagadnienia te nieco wcześniej były także przedmiotem badań młodego historyka Romana Barona³⁶. Monografia Žáčka z 2001 r. była pierwszym obszerniejszym opracowaniem tego tematu w historycznej literaturze czeskiej.

Drugą z kolei próbą prezentacji tej ciekawej koncepcji była obszerna monografia Jana Němečka opublikowana w 2003 r.³⁷ Autor problematyką konfederacji zajmował się od dawna, o czym świadczą wcześniej opublikowane mniejsze objętościowo rozprawy dotyczące, w całości bądź w części, pierwszych miesięcy po wybuchu wojny. W pracy tej omawia stosunki polsko-czechosłowackie, w których plany konfederacji w latach 1940–1943 odgrywały bardzo ważną rolę, przy czym przedstawiono problem na szerokim tle rozgrywek na arenie międzynarodowej. Monografia Němečka jest bardzo dobrze udokumentowana. Autor wykorzystał prócz czeskich, słowackich i polskich krajowych archiwów także materiały z Hoover Institution Archives w Stanford, Public Record Office i Instytutu i Muzeum Sikorskiego w Londynie,

³⁰ J. Gebhart, J. Kuklík, *Československo–polské vojenské zpravodajské styky na jaře a v létě roku 1939*, „Historie a vojenství”, 41, 1992, č. 3; J. Gebhart, *Poznámky k čs.–polským zpravodajským kontaktům do 15. března 1939*, „Slezský sborník”, 1996, č. 1. Zob. też: J. Němeček, J. Kuklík, *Zpráva o činnosti úřadu československého vojenského atašé v Paříži po 15. březnu 1939*, „Historie a vojenství”, 49, 2000, č. 4.

³¹ M. Trapl, *Monsignore Jan Šrámek*, Olomouc 1995; K. Richter, A. Benčík, *Kdo byl generál Píka: Portrét čs. vojáka a diplomata*, Brno 1997; J. Šolc, *Ve službách prezidenta: Generál František Moravec ve světle archivních dokumentů*, Praha 1994.

³² *Projekt československo–polské konfederace v letech 1939–1943*, Opawa 2001, rec. T. Kisielewskiego, „Dzieje Najnowsze” 2003, nr 1.

³³ *Československo–polská jednání o vytvoření konfederace 1939–1944. Československé diplomatické dokumenty*, ed. I. Štoviček ve spolupráci s J. Valentou, t. 1–4, Praha 1994.

³⁴ *K postoji českého a polského domácího odboje k projektu československo–polské konfederace v období 2. světové války*, „Časopis Slezského zemského muzea”, série B, 46, 1997.

³⁵ *Těšínsko v československo–polských vztazích v letech 1939–1945*, Český Těšín 2000.

³⁶ *Plany utworzenia polsko–czechosłowackiej konfederacji a sprawa Zaolzia (1940–1942)*, w: *Slezsko v dějinách českého státu. Sborník příspěvků z vědecké konference k 50. výročí Slezského ústavu Slezského zemského muzea v Opavě*, Opava 1998.

³⁷ *Od spolenectví k roztržce. Vztahy československé a polské exilové reprezentace 1939–1945*, Praha 2003.

National Archives and Record Administration w Waszyngtonie oraz Archiv vnieszej politiky w Moskwie. Roku 1939 dotyczy jedynie częściowo rozdział I, w którym Autor przedstawił powody, które skłaniały wówczas Edvarda Beneša, najbardziej wpływowego lidera emigracyjnych kręgów czechosłowackich, do zachowania daleko idącej ostrożności w utrzymywaniu jakichkolwiek bliższych kontaktów z przedstawicielami rządu RP na emigracji. Sprawy dotyczące 1939 r. nie budzą wątpliwości, ale dalsze partie książki spotkały się w Polsce z różnymi ocenami. Najbardziej konsekwentnym jej krytykiem był Marek K. Kamiński, autor opracowania o podobnym tytule³⁸, który wysunął dobrze udokumentowaną tezę, iż czechosłowackie środowiska polityczne kontakty z Polską w sprawie konfederacji traktowały jako rozgrywkę taktyczną, przewidując, że o sprawach środkowoeuropejskich po wojnie będzie decydować Związek Sowiecki. Dość wcześnie zatem dawano pierwszeństwo odniesieniom z Moskwą niż z władzami polskimi w Londynie. Nie wchodząc w meritum sporu, który, upraszczając, dotyczy kwestii, w jakim stopniu polityka CSR w tej sprawie była taktyką, w jakim zaś (i kiedy) realnym planem, stwierdzić należy, iż emigracyjne władze polskie i czeskie miały od 1942 r. rozbieżne cele, co musiało się odbić na stosunkach dwustronnych.

Podsumowując krótko niniejszy przegląd, wypada stwierdzić, iż w czeskiej literaturze historycznej ostatnich lat można wskazać na szereg wartościowych opracowań na bardzo dobrym poziomie merytorycznym. Do wydarzeń militarnych w 1939 r. odnosi się znacznie mniej prac niż do kwestii politycznych, większość z nich przedstawia problematykę czechosłowackiej emigracji. Sprawy społeczne czy gospodarcze lat 1938–1939 nie przyciągnęły uwagi badaczy.

³⁸ *Edvard Beneš kontra gen. Władysław Sikorski. Polityka władz czechosłowackich na emigracji wobec rządu polskiego na uchodźstwie 1939–1943*, Warszawa 2005.